

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ

Системне реформування та демократичні перетворення, що спрямовані на формування України як демократичної, соціальної, правової держави, її поступове входження в європейський та світовий правовий простір викликають значний інтерес до проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина, тому що людина є основним ціннісним орієнтиром подальшого розвитку сучасної держави і суспільства, а визнання, забезпечення і захист її прав, свобод і законних інтересів являє собою своєрідний індикатор перевірки на ефективність і життєздатність конституційної теорії, ідеології та практики, відображеної в доктрині сучасного українського конституціоналізму.

Як зазначив президент України у своєму виступі на сесії Парламентської асамблеї Ради Європи, «демократія та права людини ... безумовно, залишаються основою функціонування Української держави» [1].

Однак проблему захисту прав та свобод людини і громадянина, без сумніву, можна назвати однією з найбільш актуальних і злободенних проблем у сучасній Україні, про що, наприклад, свідчить той факт, що за кількістю звернень громадян до Європейського суду з прав людини Україна займає четверте місце (після Росії, Туреччини та Румунії). Так, на сьогоднішній день на розгляді Євросуду близько 11 тис. заяв, поданих проти України [2].

Значною мірою таке становище пов'язане з корупцією, яка являє сьогодні «основну загрозу для України» та викорінення якої є «непохитною позицією» (В. Ф. Янукович) [1] глави держави, а також існуванням зловживань у роботі державних органів і посадових осіб, що часто виражаються у прийнятті ними неконституційних законів та інших нормативних правових актів, які посягають на права та свободи людини і громадянина.

Важливою умовою вирішення завдань, пов'язаних із втіленням у життя конституційного положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України), є створення дієвого механізму захисту основних прав та свобод людини і громадянина. Це завдання повністю відповідає іншим положенням Конституції України, зокрема, сформульованим у ст. 55 про захист прав та свобод людини і громадянина судом та іншими, незабороненими законом засобами від порушень і протиправних посягань.

Істотною складовою загальнодержавного механізму захисту прав та свобод людини і громадянина є діяльність Конституційного Суду України, який займає особливе місце в цьому механізмі.

Особливість ролі органу конституційної юстиції України у сфері захисту прав і свобод людини проявляється в тому, що Конституційний Суд України

не розглядає індивідуальні скарги громадян, це не належить до його повноважень (ст. 13 Закону України від 16 жовтня 1996 р. «Про Конституційний Суд України» — далі: Закон України «Про Конституційний Суд України») [3], не має права ініціювати конституційне провадження, зокрема, і з приводу захисту прав людини (ст. ст. 40, 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Разом з тим є об'єктивні підстави стверджувати, що Конституційний Суд України здійснює функцію захисту прав та свобод людини і громадянина, незважаючи на те, що чинним законодавством такої функції прямо не передбачено. Позиція про фактичну наявність цієї функції, більш того, визнання її провідної ролі в діяльності органу конституційної юрисдикції або виокремлення захисту прав та свобод людини і громадянина як «наскрізної функції» при здійсненні всіх повноважень Конституційного Суду України є поширеною серед вчених і практиків, більш того, вона набуває статусу аксіоми, що випливає з положень ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України», що визначає завдання Конституційного Суду України гарантувати верховенство Конституції України, яка, у свою чергу, містить норми про права та свободи людини і громадянина, а також ст. 17, що закріплює присягу судді Конституційного Суду України, а саме: «захистити ... конституційні права і свободи людини і громадянина».

Виходячи з основних завдань, повноважень та існуючої практики Конституційного Суду України, реалізація ним функції захисту прав та свобод людини і громадянина виражається в такому.

Перш за все, шляхом здійснення перевірки законопроектів про внесення змін до Конституції України (ст. 159 Конституції України) на предмет того, чи не передбачають ці зміни скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина (ст. 157 Конституції України).

Важливим в аспекті захисту прав і свобод людини є те, що при розгляді законопроекту про внесення змін до Конституції України передбачено застосування механізму попереднього конституційного контролю. Наявність висновку Конституційного Суду України про те, що законопроект відповідає вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України, є умовою для його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України звернення до Конституційного Суду України про дачу висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції є важливою стадією здійснення «особливого виду законодавчої діяльності» [4]. Конституційний Суд України в п. 2 резолютивної частини Рішення від 9 червня 1998 р. № 8-рп/98 (справа щодо внесення змін до Конституції України) зазначає, що «положення статті 159 Конституції України слід розуміти так, що законопроект про внесення змін до Конституції України відповідно до статей 154 і 156 Конституції України може розглядатися Верховною Радою України лише за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності його вимогам статей 157 і 158 Конституції України» [5]. Про важливість і необхідність (невід'ємності) цієї стадії в конституційній процедурі внесення змін до Основного Закону України

йдеться і в Рішенні Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) [6].

Втім чинний Закон «Про Конституційний Суд України» не містить положень про повноваження Конституційного Суду України щодо надання такого висновку та не визначає суб'єкта, форму звернення з цього питання, а також порядку розгляду таких справ. Звідси в юридичній літературі робиться обґрунтований висновок, що «нині ... існує проблема законодавчого регулювання процедури розгляду цієї категорії справ» [7].

У демократичному суспільстві на державу покладається обов'язок забезпечувати ефективний захист прав та свобод людини і громадянина від будь-яких порушень, у тому числі й від порушень внаслідок прийняття неконституційних положень законів та інших правових актів. Тому захист Конституційним Судом України прав і свобод людини здійснюється й шляхом перевірки конституційності законів та інших нормативно-правових актів (п. 1 ст. 13, ст. 82 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Не менш важливе значення для забезпечення і захисту прав і свобод людини має діяльність Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України (п. 4 ст. 13, ст. ст. 42, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Рішення Конституційного Суду України з цих питань сприяють зміцненню правових гарантій прав та свобод людини і громадянина, що підтверджує значущість органу конституційної юстиції в механізмі захисту прав і свобод людини. Як один із прикладів можна навести рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009, яке було спрямоване на подолання перешкод у реалізації права на правову допомогу. Зокрема, у рішенні підкреслювалася «соціальна значущість» цього права-гарантії щодо інших прав і свобод людини, а також вказувалося на те, що не всі галузеві закони України, зокрема процесуальні кодекси, містять приписи, спрямовані на реалізацію цього права, що може обмежити або звужити зміст та обсяг права кожного на правову допомогу (див. п. 3.1, 3.2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України) [8]. Позитивною тенденцією у вирішенні цих проблем в даний час є прийняття Закону України від 2 червня 2011 р. «Про безоплатну правову допомогу» [9].

На посилення гарантій права кожної людини на справедливий суд і на справедливий розгляд справи в розумний строк спрямоване рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р. [10], яким фактично усувався «касаційний дуалізм», що спостерігався в результаті існування двох касаційних інстанцій для перевірки рішень спеціалізованих судів.

Таким чином, аналіз практики здійснення Конституційним Судом України його повноважень дозволяє зробити висновок, що всі ці повноваження сприяють здійсненню функції захисту прав і свобод людини, тобто зазначена функція реалізується опосередковано.

При цьому показовим є те, що Конституційний Суд у своїй практиці все частіше звертається до природно-правової аргументації, що уявляється про-

гресивним для розвитку правової системи України в напрямку впровадження юснатуралістичних ідей в позитивне право (в контексті інтегративного праворозуміння) та сприяє посиленню правового механізму забезпечення прав і свобод людини. Так, в юридичній літературі на основі аналізу актів Конституційного Суду України, в яких наводиться природно-правова аргументація, виділяються «принципи конституційної моралі правотворчості»: непорушності сутності змісту конституційного права людини як мінімальної гарантії її законодавчого забезпечення; справедливості як домірності та рівності; довіри особи до держави та правової визначеності [11]. В цілому, погоджуючись з наведеними засадами, уявляється необхідним їх доповнення ще одним принципом — принципом гуманізму. Так, у рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 (у справі про визначення судом більш м'якого покарання) гуманізм визнається конституційним принципом (п. 4.1 мотивувальної частини рішення) [12], а в рішенні від 11 жовтня 2005 р. № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) гуманізм визначається як принцип діяльності правотворчих і правозастосовчих органів держави (п. 4 мотивувальної частини рішення) [13].

Таким чином, місце прав людини в діяльності органу конституційної юстиції не варто розуміти занадто вузько — тільки у зв'язку з розглядом звернень громадян. Права людини знаходять своє відображення у всій палітрі наданих Конституційному Суду України повноважень, червоною ниткою проходячи крізь будь-яке його рішення.

Водночас саме у розгляді звернень громадян безпосередньо проявляється функція захисту прав і свобод людини органом конституційної юстиції.

Згідно зі ст. 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» з конституційним зверненням до Конституційного Суду мають право звертатися фізичні та юридичні особи щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи.

Як показує практика, такі звернення до Конституційного Суду України надходять у великих кількостях. Так, наприклад, станом на початок вересня 2011 р. Конституційним Судом України отримано та опрацьовано 288 конституційних звернень, серед яких — громадян — 224, в той час як конституційних подань надійшло у 10 разів менше (22 конституційних подання). Крім того, на розгляді в Конституційному Суді України на цей час знаходиться 28 конституційних звернень, серед яких 20 конституційних звернень громадян [14].

Розглядаючи конституційні звернення, Конституційний Суд України забезпечує дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина, про що свідчить практика прийнятих ним рішень. Зокрема, в 2011 р. Конституційний Суд України прийняв три рішення за конституційними зверненнями громадян щодо тлумачень законів України, кожне з яких заслуговує на увагу в силу своїх особливостей. Так, рішення від 26 січня 2011 р. № 1-рп/2011 (справа про зміну смертної кари довічним позбавленням волі) було прийнято

не тільки за конституційним зверненням громадянина, а й за конституційним поданням Верховного Суду України і становить інтерес в тому плані, що в ньому представлено так зване «історичне тлумачення», тобто тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 р., яким Конституційний Суд України, як було зазначено в окремій думці судді Конституційного Суду України В. М. Кампо, «зробив значний внесок у судову доктрину тимчасових (темпоральних) меж здійснення ним тлумачення законів, чим розширив сферу захисту прав і свобод громадян» [15]. У рішенні від 31 травня 2011 р. № 4-рп/2011 щодо офіційного тлумачення положень Цивільного процесуального кодексу України [16] захищаються такі права громадян, як право на недоторканність житла, що передбачене ст. 30 Конституції України. Рішення від 16 червня 2011 р. № 6-рп/2011 у справі щодо офіційного тлумачення окремих положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги» [17] викликало не тільки громадський резонанс, але й неоднозначність думок фахівців, що, зокрема, виразилося в наданні щодо нього трьох особливих думок суддів Конституційного Суду України (В. Д. Бринцева, В. М. Кампо, М. А. Маркуш).

Не ставлячи за мету докладний виклад наукового аналізу рішень, пов'язаних із здійсненням захисту прав людини органом конституційної юстиції, разом з тим на основі їх узагальнення та з урахуванням наведених прикладів можна констатувати, що поряд з позитивною динамікою в діяльності Конституційного Суду України щодо захисту прав та свобод людини і громадянина ще простежується певний відхід від принципів класичного конституціоналізму, заснованого на ліберальній теорії прав людини.

Крім того, існують і інші чинники, які не сприяють утвердженню та посиленню ролі і значення органу конституційної юстиції в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Перш за все, це фактично обмежений індивідуальний доступ громадян до конституційної юстиції, що виражається, перш за все, у відсутності інституту конституційної скарги.

Щодо необхідності його введення у правову систему України у вітчизняній конституційно-правовій науці існують різні точки зору. Так, висловлюються думки про те, що «конституційне звернення фізичних та юридичних осіб до Конституційного Суду України є альтернативним конституційній скарзі способом захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина у правовідносинах з органами державної влади, іншими суб'єктами права», при цьому наголошується, що «запровадження інституту конституційної скарги в правову систему України є передчасним» [18, 121, 123]. Існує і протилежна точка зору — про необхідність трансформації інституту конституційного звернення до інституту конституційної скарги з метою демократизації відносин між державою і громадянином [19, 130]. Інші автори відстоюють позицію про недоцільність введення цього інституту з вказівкою на те, що «ні Конституція, ні закон не позбавили громадянина права на звернення до Конституційного

Суду, але встановлені межі, в яких фізична приватна особа повинна діяти, не доводячи до абсурду своє конституційне право на скаргу» [20, 317]. І тут одним із аргументів «проти» є той, що потік конституційних скарг, який може «хлинути» до Конституційного Суду, суттєво перевантажить його і таким чином ускладнить його діяльність з виконання основного завдання — гарантування верховенства Конституції як Основного Закону держави на всій території України (ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Безумовно, справи за конституційними скаргами збільшать навантаження Конституційного Суду України. Разом з тим втілення в життя принципів сучасного українського конституціоналізму, який є метою конституційного реформування та модернізації в країні, вимагає створення та функціонування ефективного механізму захисту прав та свобод людини і громадянина. У зв'язку з цим обґрунтовано уявляється точка зору про важливість введення інституту конституційної скарги в Україні [21, 84; 22, 28; 23, 210; 24, 108–109], тому що за його відсутності «захист прав людини і основних свобод ... є неповним» [25, 17]. Справедливою, в контексті теорії і практики конституціоналізму, є теза, що «в основу права на конституційну скаргу покладено принцип обмеження державної влади фундаментальними правами і свободами, це дозволяє стверджувати, що цей фундаментальний конституційний принцип має конкретне правове значення у країнах розвиненої демократії» [26, 49].

Введенню інституту конституційної скарги в Україні має передувати створення відповідної науково-теоретичної концепції з урахуванням конституційно-правових реалій вітчизняної практики. При цьому, можливою є рецепція позитивного досвіду зарубіжних країн щодо правового регулювання конституційної скарги (Польщі, Німеччини, Іспанії та ін. держав). Адже в сучасній практиці багатьох демократичних держав конституційна скарга виступає ефективним правовим інструментом, що має глибоке історичне коріння. Так, інститут конституційної скарги бере свій початок в англосаксонській судовій системі, зокрема, в традиціях останньої з охорони прав особистості від посягань органів державної влади на сферу суспільних відносин, проте сам термін «конституційна скарга» вперше було сформульовано в конституції Німецької імперії 1849 р., яка внаслідок відомих політичних обставин так і не набула чинності. За допомогою конституційної скарги громадянин може звернутися в орган конституційної юстиції для захисту його конституційних прав і свобод, порушених публічно-владними суб'єктами.

Дослідження положень конституційного законодавства зарубіжних країн дозволило виділити ряд елементів, характерних для конституційної скарги як індивідуального звернення громадян до органів конституційної юстиції (в рамках європейської моделі здійснення конституційного контролю), а саме: обґрунтованість і допустимість скарги; наявність процедури попереднього розгляду; її спрямованість на захист конституційних прав і свобод людини; конституційно-правове значення; подається у справі про відповідність Конституції закону чи іншого нормативного акта, застосованого чи що підлягає застосуванню в конкретній справі; надання права подачі конституційної скарги фізич-

ним особам; особиста зацікавленість заявника, чиї права і свободи порушені або порушуються законом чи іншим нормативно-правовим актом, що застосований або підлягає застосуванню в конкретній справі; встановлення строків подання скарги; встановлення форми скарги; вичерпання інших засобів правового захисту прав та свобод людини і громадянина; особливий статус рішення, що виноситься за скаргою.

Незважаючи на численні суперечки про предмет, зміст, правову природу конституційної скарги, безсумнівним є те, що за певних умов (і перш за все, створення відповідної науково-теоретичної концепції, що є однією з найважливіших завдань сучасної конституціоналістики), конституційна скарга може стати особливим, субсидіарним інструментом захисту прав і свобод людини, в тому числі й від порушень з боку держави, та сприятиме становленню та розвитку сучасного українського конституціоналізму в кращих традиціях європейської правової доктрини публічного права.

Саме при розгляді скарг громадян безпосередньо проявляється правозахисна функція органу конституційної юстиції, перш за все тому, що в такому випадку Конституційний Суд буде не тільки брати пряму участь в усуненні перешкод для належного здійснення громадянами своїх прав і свобод, а й буде ще більшою мірою сприяти реалізації конституційно гарантованого права на судовий захист (ст. 55 Конституції України). Крім того, розгляд скарг про порушення прав та свобод людини і громадянина на рівні Конституційного Суду, можливо, сприятиме зменшенню обсягу звернень українських громадян до Європейського суду з прав людини, що дозволить Україні вийти зі складу «лідерів» за кількістю таких звернень.

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду і п'ятнадцятирічного досвіду діяльності Конституційного Суду України дозволяють зробити висновок про доцільність введення інституту конституційної скарги в Україні (шляхом внесення відповідних змін до Конституції України, до Закону України «Про Конституційний Суд України», до Регламенту Конституційного Суду України, до процесуальних кодексів України). Це сприятиме вдосконаленню функції захисту прав та свобод людини і громадянина та розширить можливості індивідуального доступу людини до конституційної юстиції в Україні.

Література

1. Виступ Президента України Віктора Януковича на сесії Парламентської асамблеї Ради Європи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/20499.html?PrintVersion>.
2. Про стан дотримання та захист прав і свобод людини в Україні: доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ombudsman.kiev.ua/dopovid>.
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовт. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.
4. Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням групи народних депутатів щодо відповідності законопроекту «Про внесення змін і доповнень до статті 81 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції: ухвала Конституційного Суду України від 8 трав. 1997 р. № 5-з [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o79>.

5. Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 р. № 8-рп/98 у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 150 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) // Офіційний вісник України. — 1998. — № 23. — С. 118.
6. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=9055>.
7. Селіванов А. О. Питання теорії конституційного правосуддя в Україні: актуальні питання сучасного розвитку конституційного правосуддя / А. О. Селіванов, А. А. Стрижак. — К. : Логос, 2010. — С. 237.
8. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голована Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nau.kiev.ua>.
9. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 черв. 2011 р. // Офіційний вісник України. — 2011. — № 51. — Ст. 2009.
10. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р. № 8-рп/2010 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України // Офіційний вісник України. — 2010. — № 21. — Ст. 882.
11. Рабінович С. Природно-правова аргументація у практиці Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. — 2009. — № 4. — С. 109–112.
12. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховному Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про визначення судом більш м'якого покарання) // Офіційний вісник України. — 2004. — № 45. — Ст. 2975.
13. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 р. № 8-рп/2005 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України «Про статус суддів» (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) // Офіційний вісник України. — 2005. — № 42. — Ст. 2662.
14. Інформація з офіційного сайту Конституційного Суду України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/153633>.
15. Рішення Конституційного Суду України від 26 січня 2011 р. № 1-рп/2011 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі).
16. Рішення Конституційного Суду України від 31 травня 2011 р. № 4-рп/2011 у справі за конституційним зверненням громадянки Сінюгіної Ірини Іванівни щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 376 у взаємозв'язку зі статтями 151, 152, 153 Цивільного процесуального кодексу України.
17. Рішення Конституційного Суду України від 16 червня 2011 р. № 6-рп/2011 у справі за конституційним зверненням громадянина Костенка Юрія Івановича щодо офіційного тлумачення окремих положень підпунктів 1, 2 пункту 1 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги».

18. Гультай М. М. До питання про необхідність впровадження конституційної скарги в Україні // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 6. — С. 114–124.
19. Шаптала Н. Особливості національного конституціоналізму в питаннях захисту Конституційним судом України прав і свобод людини / Н. Шаптала // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 6. — С. 125–131.
20. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні / А. Ю. Олійник. — К. : Алерта, КНТ, Центр навч. л-ри, 2008. — 472 с.
21. Орзих М. Ф. Современный конституционализм в Украине. Введение в украинское конституционное право / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян. — К. : Алерта, 2006. — 290 с.
22. Портнов А. В. Теоретичні основи формування конституційного судочинства в Україні : монографія / А. В. Портнов. — К. : Логос, 2008. — 155 с.
23. Селіванов А. О. Конституція. Громадянин. Суд. Професійні та суспільні погляди / А. О. Селіванов. — К. : УАІД «Рада», 2009. — 560 с.
24. Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні : навч. посіб. / Т. О. Цимбалістий. — К. : Центр учб. л-ри, 2007. — 200 с.
25. Кампо В. М. Проблеми становлення і розвитку реалістичної школи конституційного права в Україні // Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку : матеріали виступів учасників «круглого столу» / за ред. А. П. Гетьмана. — Х. : Право, 2009. — С. 14–20.
26. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини / Станіслав Шевчук. — К. : Реферат, 2002. — 344 с.

Анотація

Кивалов С. В. Захист Конституційним Судом України прав та свобод людини і громадянина: можливості та проблеми. — Стаття.

У статті розкривається роль та значення Конституційного Суду України в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. Обґрунтовується здійснення органом конституційної юстиції функції захисту прав та свобод людини і громадянина через виконання ним своїх повноважень. На основі аналізу зарубіжного досвіду і п'ятнадцятирічного досвіду діяльності Конституційного Суду України наводиться висновок щодо доцільності введення інституту конституційної скарги в Україні (шляхом внесення відповідних змін до Конституції України, до Закону України «Про Конституційний Суд України», до Регламенту Конституційного Суду України, до процесуальних кодексів України), що сприятиме вдосконаленню функції захисту прав та свобод людини і громадянина та розширить можливості індивідуального доступу людини до конституційної юстиції в Україні.

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційна юстиція, права і свободи людини та громадянина, конституційне звернення, конституційна скарга.

Аннотация

Кивалов С. В. Защита Конституционным Судом Украины прав и свобод человека и гражданина: возможности и проблемы. — Статья.

В статье раскрывается роль и значение Конституционного Суда Украины в механизме защиты прав и свобод человека и гражданина. Обосновывается осуществление органом конституционной юстиции функции защиты прав и свобод человека и гражданина посредством выполнения им своих полномочий. На основе анализа зарубежного опыта и пятнадцатилетнего опыта деятельности Конституционного Суда Украины делается вывод о целесообразности введения института конституционной жалобы в Украине (путем внесения соответствующих изменений в Конституцию Украины, Закон Украины «О Конституционном Суде Украины», Регламент Конституционного Суда Украины, процессуальные кодексы Украины), что будет способствовать совершенствованию функции защиты прав и свобод человека и гражданина и расширит возможности индивидуального доступа человека к конституционной юстиции в Украине.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, конституционная юстиция, права и свободы человека и гражданина, конституционное обращение, конституционная жалоба.

Summary

Kivalov S. Protection of Human and Civil Rights and Freedoms by the Constitutional Court of Ukraine: Opportunities and Challenges. — Article.

The article describes the role and significance of the Constitutional Court of Ukraine in the mechanism of human and civil rights protection. The author substantiates that the body of Constitutional Justice ensures the protection of human and civil rights and freedoms by exercising its authority. Having analyzed the experience of foreign states and fifteen years of the Constitutional Court of Ukraine activities, the author arrives at the conclusion about the expediency of introducing the institute of Constitutional complaint (by making appropriate changes to the Constitution of Ukraine, the Ukrainian Law «On Constitutional Court of Ukraine», Rules of the Constitutional Court of Ukraine, the procedural codes of Ukraine). This measure will improve the function of human and civil rights protection and provide better access to Constitutional justice in Ukraine for the citizens.

Keywords: Constitutional Court of Ukraine, constitutional justice, human rights and freedoms, civil rights, constitutional appeal, constitutional complaint.

УДК 342.553(477)

А. Р. Крусян

ПУБЛІЧНО-САМОВРЯДНА ВЛАДА ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Місцеве самоврядування — це один з найважливіших демократичних інститутів громадянського суспільства, формування якого є необхідною передумовою становлення вітчизняного конституціоналізму, а забезпечення інтересів цього соціального феномена містиця в основі цілеполягання функціонування політико-правової системи конституціоналізму. Крім того, слушним є висновок, що «місцеве самоврядування виступає як дійовий елемент системи стримувань та противаг щодо реалізації державою виконавчої влади на місцевому рівні, що є додатковим важелем здійснення народовладдя в стосунках з державою» [1, 14].

Місцеве самоврядування виявляється універсальним феноменом щодо системи конституціоналізму. Це обумовлено рядом чинників.

По-перше, теорія конституціоналізму зумовлює встановлення юридичних засобів та механізмів, які відповідають конституції та використовуються з метою обмеження (самообмеження) державної влади на користь громадянського суспільства, функціонування якого є важливою соціально-правовою передумовою конституціоналізму. Одним із способів обмеження державної влади є функціонування місцевого самоврядування, що ставить межі поширенню державної влади на певні сфери життєдіяльності людини та суспільства.

По-друге, конституціоналізм як політико-правова система включає конституційну правосвідомість. Звідси, важливими складовими цієї системи є свідоме ставлення як окремої особи, так і всього суспільства до Конституції як до Основного Закону держави, суспільна упевненість щодо необхідності та корисності інститутів влади, що будуються за конституційними принципами та да-